

II. Hafta: Andrew Feenberg ve Eleştirel Teknoloji Felsefesi Kuramı

(Teknoloji ve Demokrasi İlişkisi)

Feenberg'in amacı bir önceki dersi de anımsarsak ikiye ayırdığı teknoloji felsefelerinden *determinist/substantivist* olanı bir kenara bırakarak *konstruktivist* ya da *araçsalcı* (aygıt ve algı sistemi) yaklaşımı almak ve onu modernlik teorisiyle birleştirmektir. Bu amaçla, modern teoride başat olan insan öznesinin bilimsel ve akılcı anlamda *bilen* ve *eyleyen* varlık olarak anlaşılmasından yola çıkar ve bunu şöyle sorunsallaştırır: Aktörler yani eylem ya da etkinlik özneleri tasarladıkları ya da kullandıkları aygıt ve sistemlere özgü anlamları nasıl algılıyor ve açmıyorlar? Buna algılama biçimlerini çözümlemek de denilebilir. Soruyu yanıtlamak adına ilk adım teknolojinin algılanışında genel/yaygın görüşün ne olduğunu ortaya koymak olacaktır.

Teknoloji algısının yaygın görüşü, onun *bilimsel bir akılcılığa* özgür erdemleridir. Eleştirel teknoloji felsefesinin amacı bu türden teknik karar ya da sonuçların evrenselliğini ve bilinemez, gizemli algısını ortadan kaldırmaktır. Böylelikle algı biçimleri çözümlenirken evrenselleştirmelerden olduğu kadar mistisize eden yaklaşımlardan da kaçınılmalıdır. Feenberg'e göre 1980'lerde deneyci yaklaşım bize teknik karar, eylem ve araçların somut-amprik olaylar içinde nasıl karmaşık olarak çeşitlendiğini görme fırsatı sunar. Burada ilk adım teknolojinin geçen derste işaret ettiğimiz verimlilik esasıyla tanımından vazgeçilmelidir. Bir şeyin başarı ya da başarısızlığını açıklamakta onun verimliliği belirleyici olamaz. Teknolojinin verimlilikle açıklanması daima eksik bırakılmış bir tanımdır. İkinci adım modernist teorideki bilimsel akılcı öğenin de dışarıda bırakılmasıdır. Böylelikle, teknoloji evrensel, akılcı, bilimsel olmaktan ziyade kültürel ve toplumsal olarak göreceli bir şey olarak kabul edilir. Verimlilik tam da bu nedenle kabul göremez. Çünkü modern toplumların teknolojiyle ilişkisi daima kendi iç dinamiklerinden etkilenmektedir. Teknolojik aygıtlar, uzmanlar, tüzel kişiler... gibi. Bir önceki derste Feenberg'in bunu *teknik kod* kavramıyla çözdüğünü söylemiştik. *Teknik kod*'un bize gösterdiği hakikat ise teknoloji sorunsalında problemin yalnızca teknik olamayacağı, öyle görünse bile aslen orada bir çıkar ya da ideoloji ilişkisinin kökleşmiş olarak bulunmasıdır. Bilgisayarın icadını düşünelim. Başlangıçtaki amaç bilginin hızlı, kolay ve yetkin olarak biriktirilmesi ve yayılması mıdır? Peki, bilgiye duyulan ihtiyaç teknik bir problem midir? Bilgisayar yalnızca bu amaçlarla mı kullanılmaktadır? Bilişim ya da iletişim çağı terimlerini düşünelim. Tüm bunların ardından kökleşen ekonomik ve politik yapılar ve ideolojiler vardır. Öyle olmasaydı bizim için bilgisayar kullanmanın ya

da akıllı telefonların bir bardağı kullanmaktan farkı olmazdı. Ancak böyle olmadığı son derece açık değil mi? Teknolojinin durmaksızın ilişki biçimlerini belli amaçlar, çıkarlar doğrultusunda belirlediği, ürettiği ve yeniden ürettiği barizdir. Mesela bilgisayar ya da telekomünikasyonun oluşturduğu ağ ardında otoritenin her yere sızmaya çalışan panoptik devinimini taşımaktadır. Bu da teknolojiyi bir güç ve iktidar sorunsalıyla hep bir arada tutmaktadır.

Teknik kod yine geçen ders ifade edildiği üzere *ahlaksal, estetik ve toplumsal arzu* gibi seçme ölçütleri içermekteydi. Ancak Feenberg bize bunların kodlanma açısından daima ikincil olduğunu belirtir. Teknik kod için öne çıkan ve birincil olan kodlanma ölçütü *araçsaldır*. Buna en güzel örnek *emeğin niteliksizleştirilmesidir*. Bu, sanayileşme sürecinin en temel nosyonudur. Buna bağlı olarak, Feenberg Marx'ın pek çok eleştirmen tarafından modası geçmiş olarak değerlendirilip bir kenara atılmasına şiddetle karşı çıkar. Ona göre, Marx eleştirel teknoloji felsefesi adına oldukça önemli ve değerli önseziilere sahipti. Marx'ın ekonomiye odaklanması, salt teknik bir odaklanma değildir ve bu şekilde basitleştirilemez. Marx için, ekonomi tarihsel zaman içinde amprik olarak inşa edilmiş bir şeydir. Bu inşa özünde diyalektiktir. Diyalektiğin bir ucunu sınıfsal gruplar oluştururken diğer ucunu örgütlü gruplar, politik kurumlar oluşturur. Üretim ilişkileri, üretici güçler çatışması da denilebilir.

Marx'ın çağı için elbette teknoloji henüz uygulama alanını *üretimde* bulmaktaydı. Ancak günümüz için bakıldığında teknik dolayım toplumsal yaşamın her alanına nüfuz etmiştir. Marx buna bağlı olarak teknolojide çelişkilerin ve potansiyellerin varlığına işaret etmiş olması bakımından önemlidir. Mesela, yönetici ya da patron, sermaye sahibi olmasıyla değil çalışma koşullarını kontrol etmesiyle belirginleşir. Bunu en çok da zamanı *örgütleme* yoluyla yapar. Sadece sermaye sahipliği kapitalizmi anlatamaz. Bu durumda feodalizm feodalizm olmazdı çünkü toprak serfleri vardır. Mülkiyet vardı. Ancak bu feodalizmi kapitalizm yapmaz. Dolayısıyla, kapitalist sistem yalnızca ekonomik çıkarla açıklanamaz. Aynı zamanda teknik çıkar da vardır. Buna en güzel örnek Marx'ın da belirtmiş olduğu gibi paradır. Para bir yandan ekonomik çıkarı temsil eder. Harcanan para olarak. Diğer yandan ise teknik bir çıkarın temsilidir ki işin komplike hal aldığı bağlam daha çok burasıdır. Burada para bir değerdir. Kâğıt ya da madeni materyal olmaktan çok daha üstün bir değer.

Marx'ın neyi öngöremediğine baktığımızda Feenberg bunun ilk önce özel sektörde uygulanan yönetim ve organizasyon teknikleri ve teknolojilerinin zamanla hükümet idaresi, tıp, eğitim gibi alanlara nüfuz ederek kamuya aktarılması olarak görür. Yani toplumun tüm yaşam alanları gittikçe daha çok tekniğin hükmü altına girmiştir. Bu, koşulsuz kontrol paradigması yaratır. Başka bir deyişle, teknoloji kamunun baskısına karşı teknik gelenekleri

yeniden üretip işlevsel kılarak buna uymayan gereksinimleri görmezden gelir. Buna teknokrasinin doğuşu da diyebiliriz. Teknokrasi böylece kendini teknik olarak akılcı biçimlerle var ederek mutlak egemenlik kurar.

Mevcut teknoloji ya da modern teknolojide belli amaçlar tercih edilirken, diğerleri engellenir ya da yok sayılır. Feenberg buna *operasyonel bağımsızlık* adını verir. Böylelikle, sermaye sahipleri, teknokratlar, işçilerin ve toplumun ihtiyaçlarına aldırmaksızın teknik kararlar almakta özgür bırakılırlar. Tüm bu olup biten teknoloji ve toplum ilişkisinin yeniden yorumlanmasını ve çözüm önerilerinin ortaya konulmasını yoğun bir gereksinim olarak duyurur. Feenberg bu krizi teknolojiyi demokratikleştirerek çözüme ya da aşma önerisinde bulunur. Her ne kadar kapitalizm bir yandan çıkar ve kar mantığıyla hareket etmekte ve hatta bu yön gittikçe daha baskın ve egemen olsaydı da onun içinde barındırdığı ve yola çıktığı özgürleştirme ülküsü önceleri onu demokrasiyle birleştirirken, daha sonra kapitalizm ve demokrasi ilişkisi radikal bir açmaza girmiştir. Bu nedenle, Feenberg teknoloji sorunsalının kapitalizmin bu çelişkilerinden bağımsız ele alınamayacağını, aksi takdirde ortaya son derece kısır, soyut, tutucu yaklaşımların çıkacağını ısrarla vurgular. Bu görüşlerini de teknolojiyi demokratikleştirme ülküsünde taçlandırır. Burada en temel vurgu *dışlanan değer ve ihtiyaçlara* öncelik vermenin yollarını aramaktır.

Direnış, ufak grupların örgütlenmeleriyle başlayacaktır ve başlamıştır da. Buna en güzel örnek çevre duyarlılığı geliştirme teşebbüsleri için oluşan örgütlenmelerdir. Ancak teknoloji bu girişimler karşısında yanıtız kalmaz. Kapitalist mantık onda fazlasıyla belirgindir. Mesela otomobillerin havayı kirlettiğini belirterek buna direnen çevrecilere hemen ilk elden bir yanıt teknolojiden geliverir ve havayı kirletmeyen ya da daha az kirleten otomobiller üretilerek daha fazla paraya piyasaya sürülürler. Feenberg buna *tasarım politikası* adını verir. Her kriz anı böylece yeni tasarımlarla bertaraf edilir. Tüm bunlar bize teknolojinin toplumsal ve politik bir oluşum olduğunu tanıtlar. Teknoloji her ne biçimde uygulanırsa uygulansın özünde bu dinamiğı saklar. Heidegger, Marcuse gibi stratejik yaklaşımlar diyor Feenberg, teknolojinin bu yönünü anlatamaz. Çünkü bu yeni formuyla teknoloji taktik esastır. Sonuç olarak yapılması gereken şey verimlilik ve değerler çatışmasında dışlanan değerleri açığa çıkarmak ve onları öncelikli kılarak yollarını titizlikle ortaya koymaktır.